

JUHÁSZ DÓRA

A BLOG-KÖLTŐK ÉS AZ UP-TO-DATE KÁNONOK

AVAGY A LINK-LÍRA, KOMMENT-KRITIKA ÉS A FILOLÓGUS

INVOKÁCIÓ – MÚZSA: AZ INTERNET-KOMPATIBILIS SZÉPIRODALOM

Mi az irodalom? Mi a szépirodalom? Problematikusnak tűnhet e két kérdéssel indítani, így exponálni egy olyan vizsgálódást, mely bizonyos szempontból jóval konkrétabb problémát és problémakört vizsgál. Az online publikáció és az Internet alapú irodalmi folyamatok hatását az irodalmi kultúrára és a kánon-képződés jelenségére. Csakhogy a fenti kérdések épp azért érdekesek egy ilyen kutatás szempontjából, mert remekül idézhető, „kanonizált” válaszokat generálnak. Évtizeddel ezelőtt rögzített, adott szempontrendszer mentén megalkotott, vitatott értékű, ám azóta is használt, felül alig írt, „klasszikussá” kövült-kopott válaszokat, amely elsősorban az „irodalom, minden írott mű” tautologikus azonosítása mentén halad. Illusztráció gyanánt idézem: „Ha szűkítjük a kört és "írott művek" helyett "szépirodalmat" mondunk, s ilyenformán hangsúlyozzuk, hogy nem minden írásbeli dolog, hanem csupán a művészi igényű szövegek, a "szép" irodalmi művek tartoznak az irodalom fogalmába, ezzel jeleztük, hogy az értéket meghatározó jelentőségűnek véljük, akkor máris újabb nehézséggel, az érték definiálásának gondjával találjuk szembe magunkat.”³¹⁴ A nyelvezet, a gondolkodásmód irodalmi tradíciónkba ágazott és jól felismerhető, beazonosítható, a vizsgált kérdéskör szempontjából már-már irreleváns módon távoli, hiszen nélkülöz számos speciális és konkrét, irodalomelméleti szempontot például. Miért idézem mégis? Mert megvilágító erejű ellenpont: hogy mindaz, ami az irodalomtörténeti összefoglaló jellegű kötetekbe zárva napjainkban is hozzáférhető,

³¹⁴ A MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE, Akadémiai Kiadó, Budapest 1981.

fellapozható (akár egészen az 1920-as évek álláspontjáig) egyfajta definíciós kánon részét képezik. Hiszen rögzítve van. Hiszen kinyomtatták. Hiszen számos kiadást és újra kiadást megélt.

Határozottan szembeötlő az ellentét mindazzal, amit a következőkben vizsgálni fogunk. Elképesztően távolinak tűnik a két univerzum – hiszen vizsgálatom tárgyát a továbbiakban valami olyan képezi, amely szöveggént, irodalmi szöveggént is csupán virtuálisan létezik elsősorban. A róla való értelmező, elemző, definitív szándékkal születő, kategóriákat teremtő tanulmányok pedig tulajdonképpen nem léteznek, vagy csupán bizonyos szegmenseket, a jelenségnek csupán egyes rétegeit, aspektusait vizsgálják. Teszik ezt nyomtatott formában, vagy – gyakrabban – szintén csak online elérhető módon.

Az az elképzelés, hogy a költészet kizárólag papír-alapú műfaj lenne – ezt mindenestre leszögezhetjük afféle kiindulási pontként vagy gondolati origóként - igen idejét múlt gondolat. Az azonban, hogy az egyre szélesebb körben elterjedő internet-kultúra egészen speciális műfaj-hibrideket, sajátosan működő művészeti ágakat és vegyes formákat teremt az irodalomban is ténynek tekinthető. Ez a jelenség szükségszerűen egyfajta speciális – értelmezési, befogadói, kritikai, esztétika - kettősséget, pontosabban többretegűséget szül, amelyben éppen az az igazán érdekes, hogy a nyomtatott irodalmi termékek, művek szerkezetéhez és működéséhez képest, ebben az online kulturális közegben gyökerező sajátos műfaj-keverékek milyen komponensekből tevődnek össze. Azaz jelen esetben: mi születik-születhet a (magaskultúrát képviselő) kortárs irodalom és a populáris dimenzióban létező blog-kultúra románcából?

E dolgozathoz néhány, fiatal alkotókat összefogó kortárs irodalmi „blog” szolgált inspiráció gyanánt, ám itt mégsem a konkrét eseteket szeretném vizsgálni, sokkal inkább az oldalak kapcsán felmerülő általánosabb problémákat, elméleti és gyakorlati, esztétikai és kultúraszociológiai kérdéseket. A vizsgálni kívánt alapjelenség tehát a következő: adott egy napról-napra frissülő online felület, weboldal, ahol időről-időre professzionális, ám pályájuk elején járó (rendszeresen publikáló, egy-

vagy kétkötetes) fiatal költők legújabb versei jelennek meg. Miként? Speciális pre-publikációként. Például – jóllehet ez egy kérdéses, és bizonyítandó-körüljárando interpretáció. A tényleges publikálás előszobája és főpróbája volna ez? Bizonyos szempontból igen, bizonyos szempontból pedig nem – és pontosan így, elsősorban a tradicionális szövegek közlés és az internetes felületen való megjelenés közti különbségek és hasonlóságok mentén érdemes és érdekes definiálni, hogy miről is van szó. Mennyire fontos ez esetben a blog-kultúra hatása? Hogyan működik ez a különös „up-to-date líra” alkotói, alkotáspszichológiai, kritikai és befogadói, befogadás-esztétikai szempontból? Hogyan írja felül az irodalmi közélet hagyományos és klasszikus működési mechanizmusait (folyóiratokban való publikáció, szerkesztői véleményezés, recenziók, kötetek, kötetkritikák), rögzült és rögzített formáit, illetve a kánonképződés sajátos folyamatát és aktusát az ilyen típusú „internet kompatibilis” szépirodalom?

MIKRO-KÁNONOK ÉS BLOG-KÖZÖSSÉGEK

„Kánon nélkül nincs irodalom, csak egyes művek vannak. Az egyes műveket a kanonizálás kapcsolja bele az irodalomba. A kánon állandó mozgásban van, a képződés lezárhatatlan folyamat.”³¹⁵ Ez a kánonkérdést illetően tökéletes kiindulópont, ám szem előtt kell tartunk két – a tradicionális kánon-felfogásban gyökerező – alapvető jellemzőt: a kánon időbeli meghatározottságát és szabályképző természetét. A kánon(ok) állandó mozgásában is van valamiféle linearitás, hiszen a múlt a kánon számára alapvető és adott viszonyítási pont. A időnek és az értelmezési mezőknek valamiféle rétegzettségéről beszélhetünk, mivel „a kánon nem csupán *szövegek, szerzők, műfajok és beszédmódok* valamely halmazának a listája s (jobbik esetben) fogalmi összegzése, hanem a *kommentárból kinövő értelmezés rendszere*, amelyet lezáró és nyitó, előíró és azt folyamatosan tagadó mozgás jellemez...a kanonikus szövegek, életművek

³¹⁵ GÖRÖMBEI András: *Az egymást erősítő sokféleség* = Kortárs 1999/10

kommentárja és értelmezése *szabályként és eszközként* minden további műalkotás befogadására és *befogadhatóságára* meghatározóan kihat.³¹⁶ A kánon tehát maga is szentesít bizonyos – a Jauss-i recepcióesztétika kulcsfogalmával élve – „elváráshorizontot”³¹⁷, amely mentén, amelyből kiindulva értelmez, megfejt, kategorizál az adott kor befogadója, és ezek a kategóriák majd újabb elváráshorizontot generálnak az új művek, az új műfajok számára. Gyáni Gábor kánon-meghatározásában a felejtés és (a Jan Assmann-i értelemben vett) kulturális emlékezet³¹⁸ kontextusában válik érthetővé és világossá egy roppant fontos tényező. Az, hogy „az alternatívák elkülönítése, a kiválasztott elemek körülkerítése által járul hozzá a kánon a hagyomány kulturális emlékezetté alakulásához. A kánonra, szűkebb értelemben, nemcsak az elkülönítésben, de a kirekesztésben, a minősítésben is nagy szerep hárul. A kánonképződés ez esetben a kirekesztett hagyomány diszkriminációjával jár, aminek felejtés az eredménye.”³¹⁹ A kánon-fejlődés dinamikus változása tehát kétirányú jelenség, amely egyszerre teremt egy időben rögzített ideig fennálló rendszert és egy rendszeren kívüli halmazt – a kánon szerepe tehát a kulturális (akár művészeti ágakhoz kötött) emlékezet (sőt identitás) kialakulása kapcsán sem elhanyagolható. Kérdés persze, hogy milyen fokú és jellegű átjárás képzelhető el, egyáltalán elképzelhető-e bármiféle átjárás a kánon belüli és kánonon kívüli világ között. Ez különösen akkor izgalmas probléma, amikor – ahogy azt a dolgozat későbbi szakaszában vizsgálom – a kánon-képződés aktusa némiképp átalakul. Kánon-szerű

³¹⁶ ROHONYI Zoltán: *Kánon és kanonizáció = A magyar irodalmi kánon a XIX. században*, Bp., 2000. 7-19.

³¹⁷ Hans Robert Jauss: *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*, Bp., 1999.

³¹⁸ Jan ASSMANN: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest, 1999.

³¹⁹ GYÁNI Gábor: *Kánon és emlékezet* = *Élet és Irodalom* 46. évfolyam, 01. szám

folyamatok zajlanak – amelyek kapcsán jóval képlékenyebb, időben jóval változékonyabb kanonizációról és rendszerekről beszélhetünk.

A korábban idézett szerzőknél megjelenő, viszonylag nagy volumenű, nagyobb korszakokat átfogni képes, korstílusokban és életművekben gondolkodó kánonfogalmat épp azért vezettem be, mert pontosabban és világosabban szeretném megragadni az online kultúrában működő kánonok eltérő természetét, felhasználva azonban azt az alapvető gondolatot, hogy az (irodalmi) kánonban nem csupán szövegek vannak, hanem befogadói magatartásformák, vélemények és reflexiók. A kánon mindenek előtt – legszűkebb és legtágabb értelemben – viszonyítási pont, önmagában és a róla való diskurzusban egyaránt. Wessely Anna igen érzékletesen világít rá arra a sajátos attitűdre, amely a kánonhoz való viszonyunkat jellemzi. „A kánon valami, amiről reméljük, hogy előbb-utóbb elrohad, amiről reméljük, hogy lazul majd, kevésbé lesz merev, több kánon lesz, a kánonok pluralitása lesz, *top down* és *bottom up kánon*...”³²⁰ Ez az elvárás a kánonnal - bárminemű, különböző műfajokhoz kötődő kánonnal - szemben pontosan azért érdekes, mert a kánon lényegét lúgozná ki. A kánon erejét és a kánonon kívüliség erejét (ez utóbbi gyakran valamiféle minőséget is jelöl az alternatív kultúrában például). Hiszen – ismét Wessely Annához kapcsolódva - a kánon nélkül „nincs megértés, nincs befogadás. Tehát valamihez képest van egyáltalán megértés, alakulnak ki azok az attitűdök, amelyek akár szövegnek, akár képnek, akár zenének, akár bármilyen mindennapi közleménynek a megértéséhez szükségesek, a harmadik pedig az, hogy újítás sincs kánon nélkül. Az újítás mindig valamilyen kánonhoz képest definiálja magát.”³²¹ Ez a kánon fogalmának egyik legfontosabb tulajdonsága, amely meghatározza a (képzőművészeti, irodalmi, színházi...) kánonokhoz való alapvető viszonyunkat is. Arató László a 2003.

³²⁰ Elhangzott a KÁNON A DIGITÁLIS KORBAN – KONFERENCIA keretében 2003. május 29-30. között.

³²¹ Elhangzott a KÁNON A DIGITÁLIS KORBAN – KONFERENCIA keretében 2003. május 29-30. között.

májusában zajló, a kanonizáció problémáival (is) foglalkozó konferencián Szegedy-Maszák Mihály kánon-fogalmát idézi és értelmezi, amikor a következőket mondja: „A kánon akkor él, ha megkérdőjelezi. (...) kánonok nélkül nem tudunk élni. (Illetve) élni igen, értelmezni nem tudunk, közösségi identitást alkotni nem tudunk, nyilván nincs közös kultúra kánon nélkül, és ezek mellett igaz az, hogy kultúrát rombolni kell. A kánont rombolni kell az éltetés érdekében.”³²² Ismét a korábban már érintett kánon-dinamika problémájához és a különböző kánonok kérdéséhez érkeztünk. Továbbá egy roppant érdekes és problematikus ponthoz. Igaz ugyan, hogy a kánon kőbe vésett szabályrendszerétől szabadulni igyekszik napjaink kultúrája, ám ez a folyamat is csak és kizárólag a kánon-képződés tradicionális formáival szemben mutat újat, a hagyományos mechanizmusokkal szemben definiálja önmagát. Egyúttal egyfajta fogalombeli paradigmaváltás is zajlik: halványan az a szándék is körvonalazódik, amely a kánon fogalmát mintegy tágítaná és szélesítené, egy fogyaszthatóbb kánon-fogalmat használna egy fogyaszthatóbb(?) és naprakészebb(?) kánon-jelenség kapcsán. De kánon-e, kanonizáció-e ez még egyáltalán? A fenti kérdések és kánon-definíciók – úgy gondolom – azért roppant fontosak e dolgozat kapcsán, hogy világos legyen: amikor virtuális kánonokról és blog-kultúráról, a blog-kultúra kanonizációs folyamatairól beszélünk roppant ingoványos talajon mozgunk. Az egyetlen vizsgálati módszer, amely ez esetben működhet az a folyamatos kérdésfeltevő és kérdésfelvető attitűd, a folyamatos önreflexió és az egyre pontosabb, árnyaltabb (szituációra és szövegre szabottabb) definíciók használata. Miről is van szó tehát?

A blog-kultúra kánon-képző, tehát bizonyos szabályszerűségek alapján szelektáló, meghatározott időre hangsúlyokat-minőségeket meghatározó ereje nem elhanyagolható és - bár ez a napi hírekre való reakciókban érhető leginkább tetten - ez a vonatkozás a különböző művészeti ágak területén is figyelemre méltó. Itt nyilvánvalóan egy tágabb értelemben

³²² Elhangzott a KÁNON A DIGITÁLIS KORBAN – KONFERENCIA keretében 2003. május 29-30. között.

vett kánon-fogalmat használok, amelynek kapcsán a legfontosabb kulcsszó: a közösség. (A közösség, amely történetesen a blog-kultúra kapcsán is az egyik legtöbbet említett, egyik legfontosabb, definitív erejű fogalom.) Ebből a „közösségi” aspektusból a következő kánon-meghatározás lehet nagyon pontos és megvilágító erejű: „a kánon határozottan művelődési kategória, a kulturális átörökítés és értékképzés területén van szerepe. A kánonalkotás közösségi „műfaj”. A kánon léte egy kulturális közösség jóváhagyását, tudomásulvételét feltételezi. A kánon egy közösség értékítéletének leképezése, amely normatív erejű. Azonban a kritikai értékítéletnek nem kell tárgyiasan bizonyíthatónak lennie. Nem az ítélet „igazsága” a fontos, hanem az értékelőrendszer működése. A kánonképzés mindig ideologikus, tehát maga az irodalom sem jelenhet meg másként a kulturális dialógus területén, mint valamely kulturális funkció betöltője.”³²³ A vizsgálódásom tárgyát képező blog-líra, líra-blog esetében a kulturális közösség adott. Írók, költők, és az önjelölt recenzensek, villám-kritikusok (a „flash criticism” jegyében) alkotják a jelenség szellemi közegét. Ők a virtuális szerzők, akiknek léte már önmagában is speciális korjelenség és ez valamelyest átrajzolja a „szerző” fogalmának határait. Gács Anna ezt a problémát Walter Benjamin *A műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korszakában*³²⁴ című szövegét továbbgondolva bontja ki és így fogalmazza meg: „a revolution in reproduction techniques is very likely to be followed by an explosion in the *number of people* publishing, which in the end results in a more democratic public space.”³²⁵ Valóban érdekes jelenséggel állunk szemben: a publikációkat létrehozók számának jelentős növekedésével

³²³ PAPP Endre: *Az irodalomkritika feladata* = Kortárs - Irodalmi és kritikai folyóirat (Elhangzott a XIII. Berzsenyi Helikon Napok *Van-e magyar irodalomkritika?* című tanácskozásán, 1999. október 1-jén.)

³²⁴ Walter BENJAMIN, *A műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korszakában* = Walter BENJAMIN, *Kommentár és prófécia*, Bp., 1969. 301.

³²⁵ Anna GÁCS: *Who Will Read Us if We All Become Writers? Print and Digital Literary Periodicals, Authorship, and Authority* (megjelenés előtt)

megváltozik az “írás tere” az “irodalmi(?) közeg” fogalma. Különösen azért, mert egy-egy ilyen típusú online irodalmi fórumnak közvetett módon ugyan, de elengedhetetlen részét képezik – és csupán megerősítik kánon-képző funkciójában az oldalt – azok a folyóiratok (sajtóorgánumok és folyóirat-szerkesztők, főszerkesztők), akik aztán le is közlik az itt olvasható műveket (erre több irodalmi jellegű blog esetében számos példát láthatunk). Hiszen az, hogy ezek a művek bekerülnek az írott sajtóba is, tulajdonképpen hitelesíti, legitimizálja az egész rendszer működését. Presztízs-értékű lesz, hogy egy-egy mű itt megjelenik, és nagyobb lesz annak a jelentősége is, hogy ezen a fórumon milyen az adott versszöveg kritikai fogadtatása, továbbá, hogy kik azok, akik e közösség tagjaivá válhatnak. Szegedy-Maszák Mihály definíciója szerint a kánon „saját szabályokkal rendelkező (...) standardizált korpusz”³²⁶ Ez jelen esetben egy kifejezetten jól funkcionáló kánon-fogalom. Hiszen az ilyen típusú (net-alapú) versközlések esetén is kialakul egy olyan szövegkorpusz, amelynek elemei a dokumentált befogadói reakciók, a (kritikai) kommentárok mennyiségétől és minőségétől függően válnak „kötelező” szövegekké a szöveghalmazon belül. Azaz ez a folyamatosan változásban lévő virtuális mikroközösség egyéni szempontrendszerek alapján ugyan, és időben gyorsan felülírható módon, de igenis kitermeli a saját periodikusan frissülő „mikro-kánonját”.

A WEB-LÍRA ÉS A KOMMENT-KRITIKA: NET-KÖLTÉSZET KONTRA PAPÍR-LÍRA

Az imént említett különleges kánon-jelenségnek (is) egyik nyilvánvaló alapfeltétele: az olvasó. Az olvasó, aki – klasszikus tanulság – meghatározhatja-meghatározza a mű befogadás-esztétikai történetét. „Az olvasó és az irodalom viszonyának egyaránt vannak esztétikai és történelmi implikációi. Az esztétikai implikáció azt jelenti, hogy a mű előszöri befogadása is magában foglalja az esztétikai érték felmérését,

³²⁶ Mihály SZEGEDY-MASZÁK: *The Rise and Fall of literary and artistic canons* = NEOHELICON, 1990/3. 129–159.

mivel az olvasó mindent összehasonlít korábbi olvasmányaiival. A történelmi implikáció abban mutatkozik meg, hogy az első olvasók élménye recepcióláncként folytatódik generációról generációra, miközben gazdagodhat is, sőt esetenként eldönti egy mű történelmi jelentőségét és esztétikai rangját is.”³²⁷ A papír alapú médiában való megjelenés azonban időben erősen meghatározza a befogadói reakciók ritmusát.³²⁸ Ott maga a közlés aktusa-ténye (vagy épp az elutasításé) egy afféle előzetes szűrő, egy primer reakció az adott irodalmi műre. Majd a megjelenést követően, legalább két-három lapszámmal később érkezik – már ha egyáltalán érkezik – a szöveg kritikai olvasata, amely (mármint a recenzió maga) szintén egy „szűrt”, bizonyos szempontból kiválasztott, önálló szöveg. A kritika speciális működése miatt lehet kifejezetten érdekes az ilyen típusú, folyamatosan frissülő szöveghalmazt produkáló, több szerzőt mozgató web-líra, ám itt mindenek előtt világosan tisztáznunk kell a dolog kettős természetét. Egy ilyen líra-blog esetében két dimenzió csúszik egymásba, hiszen a jelenség nem csupán a szöveg és a kritikus, vagy épp kevésbé kritikus olvasó találkozásaként értelmezhető, hanem egyfajta nyilvánossá tett alkotási folyamatként is. Tulajdonképp egy alkotói kör életébe nyerünk bepillantást (a költő-nemzedékek önszerveződése és csoportba tömörülése nem új keletű dolog az irodalomban, elegendő, ha az Újhold vagy a Nyugat kulcsfontosságú körére gondolunk): kortárs költők osztják meg egymással legújabb verseiket. Nyilvános műhelymunka zajlik. Baráti és szigorúan irodalmi művész-csevegés. Egyrészt. Ez volna az egyik dimenzió. A másik pedig az, hogy itt talán mégiscsak működik egyfajta

³²⁷ Hans Robert Jauss: *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*, Bp., 1999. 48-49.

³²⁸ „*The temporality of the existing “Letter to the Editor” mechanism for public response to media texts is superceded by the creation of a real-time virtual feedback loop, and the nondiscriminatory nature of most Weblogs allows respondents to forgo the intermediary step of editorial-staff review before publication of criticism.*” Jason GALLO: *Weblog Journalism: Between Infiltration and Integration = Into the Blogosphere* online tanulmánykötet

sajátos író-kritikus, író-olvasó találkozás. („Weblogs are part of a public arena, but exist between the personal diary and professional publishing.”³²⁹) Induljunk ki abból a meghatározásból, hogy „a kritika – az irodalmi művek apropóján keletkezett, illetve irodalmi művek által lezajló – kulturális célú dialógus, melyben kifejeződnek, hatnak az adott társadalmi párbeszéd aktuális problémái. A kritikai tevékenység mint kommunikációs aktivitás értelmezhető. (...) Mindennapi gyakorlatban az irodalom nem mint egy önmagáért való, hermetikusan zárt verbalizmus jelenik meg, hanem mint a kulturális párbeszéd egyik részterülete.”³³⁰ Erre a párbeszédre az online kultúra igencsak alkalmas, sőt bizonyos vélemények éppen ezt tartják legfőbb jellemvonásának. Glenn Reynolds szerint ugyanis „az újság olyan, mint egy előadás. A web ezzel szemben párbeszéd.” A dialógusba kerülés művel és szerzővel nagyon izgalmas dolog (oda-vissza) és a költészet-blogok pontosan ezt használják (ki-fel). A hozzászólás lehetősége mindenkinek adott, nem csupán a szerzők méltatják egymás jobb-rosszabb műveit, a kialakult hangvétel pedig öngerjesztő lehet: egyre pontosabb kritikai reakciók, miniatűr elemzések, tanulmány-vázlatok jelennek, jelenhetnek meg a kommentárok között. Vitát generáló vélemények ezek – és ennek igen nagy jelentősége van, függetlenül attól, hogy tudományosan mennyire megalapozott elemzésekről-hozzászólásokról van szó, hiszen összefoglaló, argumentatív beszélgetés alakul ki a versszövegekről. A „bárki hozzászólhat” érzése és az azonnali komment-lehetőség miatt meglepően intenzív reakciók születnek, nagy koncentrációban, gyors ütemben. Olyan kritikai visszhang ez, amelyre egy-egy folyóiratban való publikáció után igen kicsi az esély. Látni kell természetesen, hogy a folyóiratokban való megjelenés ettől függetlenül nem veszít értékéből, épp a fent említett

³²⁹ Torill Elvira MORTENSEN: Personal Publication and Public Attention = *Into the Blogosphere* online tanulmánykötet

³³⁰ PAPP Endre: *Az irodalomkritika feladata* = Kortárs - Irodalmi és kritikai folyóirat (Elhangzott a XIII. Berzsenyi Helikon Napok *Van-e magyar irodalomkritika?* című tanácskozásán, 1999. október 1-jén.)

„szűrő” funkció miatt. Az írott-nyomtatott sajtóban való megjelenés továbbra is presztízskérdés – bár megerősíti ezt a virtuális kánont. Ahogy világosan nem egy fajsúlyú az online villámkritika és a publikált kötettanulmány például. Mégis azt gondolom: épp egy olyan folyamat kezdetén vagyunk, amely világossá teszi, hogy bár van itt egy roppant erős, jól a tradícióba ágyazott-betonozott hierarchia a két jelenség és a két közeg között (hiszen az is roppant fontos, hogy milyen nevek fémjelzik az írott sajtóban megjelenő kritikát és kik képviselik az komment-közösséget), mégis az azonnali kritikai reakció szerepe idővel megerősödhet és kiegészítheti a másikat, párhuzamos minőséget képviselve. Bizonyos szempontból átveheti például ezt az „előzetes szűrő” funkciót. (Ezen ponton mosódik össze a kritikusi-elemző reakció és az alkotó-műhelyen belüli jó szándékú javaslat.) A web-líra esetében ugyanis meghatározó jelenség a költőre gyakorolható nyomás. Azaz egy jól felépített kritikai érvelés – lévén időben roppant közeli a mű születéséhez – bizony befolyásolhatja a szöveg szerzőjét annyira, hogy az megváltoztassa a verset magát. Ingoványos talajra érkezünk. Az „újrairás” jelensége kényes és nagyon izgalmas dolog. Gyakorlati síkon azért, mert felvetődik a kérdés: kiknek (csak bizonyos embereknek?) és milyen típusú hozzászólásai (a meggyőző retorika talán elegendő?) hatnak olyan mértékben a költőre, hogy újrafogalmazzon sorokat, újragondoljon egy-két képet, rímet-versdallamot? Elméleti síkon pedig azért, mert lenyűgözően kiélesíti a „mikor kész egy szöveg” problematikát. A filológiai munka fókuszában elsősorban a tanulmányozott mű, illetve annak szókincse, nyelvezete, szerkezete, mondanivalója vagy üzenete áll. A konkrét cél a művek elemzése, bemutatása és kommentárokkal, annotációkkal való ellátása. A filológia, mint tudományág nem elhanyagolható mélységben foglalkozik a kéziratok, papíron őrzött szövegváltozatok kérdésével, kutatva a legelső változatot és a végső verziót (és azok születésének időpontját). Ezek a verziók azon túl, hogy hitelesítik az adott szövegformát, meghatározzák-felrajzolják az adott műalkotás történeti fejlődését, keletkezésének stádiumait, rendszerint valamiféleképpen – értelmező jelleggel – az

alkotó életművében is adatszerűen jelennek meg. Olyan irodalmi adatként, amely továbbgondolkodható, érvként használható, amely következtetések, és további vizsgálatok alapjául szolgálhat. Ám ez esetben az online (digitális) publikáció, mint forma tulajdonképpen megsemmisíti a kézirat-kérdést, jóllehet egyfajta kronologikus átalakulás végigkövethető, akár percnyi pontossággal – amennyiben a korábbi és későbbi verziók is szerepelnek az adott felületen, a blog-bejegyzés keretei között publikálásra kerülő versszöveg ugyanis az esetek többségében pontos dátummal, napszak- és időpont-megjelöléssel működik. Ebben a dimenzióban tehát az a jelenség válik igazán érdekessé, hogy bepillantunk egy alkotási folyamatba (és akár felül is bírálhatjuk azt). Egy olyan alkotási folyamatba, amelyet ráadásul kritikai észrevételek kísérnek és amelyben jól tetten érhető az adott költő munka-módszere, gondolkodásmódja. Melyik tehát a végleges szövegváltozat? Az, amelyik az írott sajtóba is eljut majd? (Ebből a szempontból is megközelíthető a korábban már érintett és felvázolt hierarchia). Akár, de nem feltétlenül.

A VIRTUÁL-KÖLTŐK, A „VIZUÁL-LÍRA” ÉS AZ INTERTEXTUALITÁS

A kortárs költő karaktere, figurája és identitása nem kevésbé illékony, mint a korábbi korszakok költőié – mindenesetre más. A szöveg mögé rejtőzés jelensége továbbra is aktuális, hiszen a költő, mint alkotó, mint személyiség (mint arc, beszédmód, életkor, habitus, öltözködési stílus, társadalmi helyzet) nem feltétlenül és nem szükségszerűen tartozik hozzá egy-egy versszöveghez. Sőt. A lírai-én remekül létezhet-mozoghat, beszélhet-szoronghat a versben anélkül, hogy bármit is elárulna a hús-vér emberről, aki a szöveget írja. Megszokott dolog, hogy alkotónak több lírai személyisége is lehet, álnevekkel, eltérő költői hanggal, különböző műfajokkal, beszédmóddal akár. Jóllehet ez az „elrejtőzés” vagy „több-személyiségűség” a blog-lírában is teljesen élő jelenség, mégis másként hat és másként működik mint korábban. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül ugyanis, hogy amit blog-lírának nevezek talán nem is teljesen blog természetű, csupán felidézi a blogok rendszerét és hangulatát – ez a blog-szerűség (az és mégsem az) pedig kulcsfontosságú a blog-költők

körülírása kapcsán. „A kulturális momentum, amikor a blog megjelent, olyan kairosz, ami megváltoztatta a publikus és privát közötti kapcsolatot, valamint a mediatisált és nem mediatisált tapasztalat közötti viszonyt. (...) Az érvényesség egyre inkább a mediatisáltságon múlik, azaz a hozzáférhetőségen, figyelmen és intenzitáson, amit a média nyújt.”³³¹ Azaz a blog egy különös nyilvánossá válás fóruma, ahol egyszerre működik egy nagyon erős jelenlét (pusztán attól, hogy naponta jelennek meg szövegek-gondolatok valakitől egy olyan műfajban, amelynek egy speciális válfaja, kifejezetten a naplóval állítható szoros párhuzamba) és egyfajta tudatosan vállalt távolság, vállalt álarc vagy szerep. A szövegeket alkotó karakter lehetséges fiktív volta egyfajta folyamatos feltételes mód. Talán nem igaz. Talán nincs is ilyen nevű személy. De vajon zavar(hat) ez tulajdonképpen bárkit is? Roppant érdekes a probléma – gyakorlati és pszichológiai szempontból egyaránt. A blogköltők esetében ugyanis ez a felvállalt személyiség, önazonosság jelenség kardinális kérdés (lehet) – hiszen épp az írott sajtó által meghatározott kánonból való kikerülést idézi elő azzal, ha fiktív személyiséget teremt. Elveszik az igazolást nyújtó kapcsolódási pont a folyóiratokban publikáló, kötetborítón szereplő név és az weboldalon megjelenő versek között – ez pedig sokkal inkább hátrány, mint előny. Az anonimitás ebben az esetben többnyire felesleges, épp az online publikáció lényegét és komolyságát veszélyezteti. Ha mégis van valamiféle szerep(játék, amire az online kultúra természeténél fogva remek terepet kínál), annak letapogatható-befogadható, beazonosítható lírai szerepnek kell lennie. Ami azonban egyértelmű blog-jellemvonás az ilyen típusú fórumokon, az a közvetlenség. A papír alapú média elválaszt (térben-időben közvetette teszi a költő-vers és az olvasó találkozását), ám itt megtörténhet a „találkozás” kommentek és hozzászólások mentén vagy emailben. A

³³¹ Carolyn R. MILLER - Dawn SHEPHERD: *A blog-írás mint társadalmi tevékenység. Műfaji elemzés* Fordító: Péter Zoltán = Az Into the Blogosphere gyűjteményben megjelent tanulmány rövidített szerkesztett változata.

költő – a rajongás vagy kíváncsiság tárgya – elérhető (bár virtuális) közelségbe kerül és ő maga dönti el milyen koncentrációban adagolja az információkat önmagáról. Egy-egy önálló blog belinkelése a versekhez már-már kitárulkozás értékű: komplett (ám nem feltétlenül hiteles, olykor talán csak afféle „fikció a fikcióban”) virtuális-világokat tár fel, nyit meg – ez pedig vagy beszippantja vagy épp ellenkezőleg, kiábrándítja, eltávolítja a versszövegek felől érkező olvasót.

A blog-líra esetében a szövegek időbelisége, az időrend sajátos struktúrája szintén meghatározó élmény. Speciális, praktikus, fordított kronológia szervezi-alkotja az irodalmi művek sorrendjét – ez az blog-költők termékenységétől függően akár azt is eredményezheti, hogy egy adott periódusban kizárólag egy vagy két költő alkotásait olvashatjuk egymás után, míg más időszakokban változatos a kínálat és akár percnyi távolsággal kerülnek fel újabb és újabb anyagok az adott irodalmi webfelületre. Tehát rendszerint a blogok post-jai, azaz bejegyzései – e vizsgált esetben a versszövegek – mindig fordított időrendi sorrendben jelennek meg az oldalon.³³² Amikor egy olvasó meglátogat egy blogot, mindig a legfrissebb szöveggel találja szemben magát, amelynek olvasásszociológia tanulságain és következményein túl, a virtuális szerkesztettség problematikája kapcsán is izgalmas vonatkozásai vannak. A pre-publikációként felfogott irodalmi blog-felület ugyanis egy folyamatosan mozgó struktúra és bár létezik egyfajta időrendiség, visszafelé működő linearitás (mint az egyéni kötetek esetében), mégis leginkább úgy működik egy-egy irodalmi blog, akár egy dinamikus változó antológia. Antológia jellegű keresztmetszeti kép egy irodalmi csoport tevékenységéről, amely voltaképp sosem „rögzít” ténylegesen egy stádiumot, hiszen épp – szó szerint – felülírhatóságában működik a korábban már említett dinamizmus és átalakulás. Pontosan ezért a tematikus rendezőelv sem funkcionálhat tökéletesen egy-egy ilyen felületen, ahogy nincs meg igazán a tematikus kényszer sem, hogy a

³³² Rebecca BLOOD: *Weblogs and Journalism in the Age of Participatory Media*

verseket az adott felülethez tartozáson túl bármiféle gondolat, tartalmi elem feltétlenül összefogja – igaz egyik sem lehetetlen. Jellemzőbb azonban, hogy egy-egy ilyen irodalmi blog esetében párhuzamos költői pályáívek bontakoznak ki, alkotók önálló szövegrendszerei, amelyek szerzőnként összeolvashatók egyetlen virtuális kötetnyi versanyaggá.

Roppant fontos jelenség és elgondolkodtató alternatíva továbbá, hogy a „virtuális blog-költőnek” egy ilyen naponta frissülő rendszerben módja van újabb és újabb lábjegyzeteket tenni (válasz a hozzászólásokra, kommentekre), folyamatosan változni-bővülni képes kapaszkodókat adni (blog-cím, lábjegyzet) saját költészetéhez, ami egy merőben új, speciális lehetőség. Főképp azért mert ezen a speciális internet-alapú felületen nem kötelező, és nem kell a vers-koncepció részeként működni. A folyóiratokban, kötetekben közölt versszövegek bizonyos szempontból befejezettek és készre csiszoltak: zárt, lezárt struktúrát alkotnak. Szövegen (tehát műalkotáson) belüli utalásokkal operálnak, amelyek szigorú rendszerben, egy átgondolt koncepció mentén működnek csak igazán. A para-textusok – mottók, alcímek, jegyzetek és ajánlások – meghatározott módon funkcionálnak az írott-nyomtatott szövegekben, hiszen ezek a paraszövegek minden esetben jelentést hordoznak, jelentést kell, hogy hordozzanak a mű rendszerén belül, nem ritkán új értelmezési szinteket, rejtett utalásrendszereket nyitnak meg. A szöveg egy különálló, gondolati-formai rétegét képezik. Kizárólag akkor van értelme tehát mottót, alcímet választani, ajánlást csatolni a vershez-szöveghez, ha az jelentőséggel bír, funkciója és szerepe van a létrejött mű egésze szempontjából – különben öncélúnak tűnhet vagy pusztán feleslegesnek és egy ilyen elvétett alkotói gesztus veszélyeztetheti a vers egészének minőségét. Egy kommentnek vagy hozzáfűzött (kitörölhető és módosítható) megjegyzésnek nincs meg ez a kockázata – azaz a költő úgy kreálhat alcím-jellegű, jegyzet-szerű kapaszkodókat a versszöveghez vagy prózai szöveganyaghoz, hogy azt tudatosan kívül hagyja a mű egészén. Ezek a hozzáfűzött szerzői kommentárok szintén módosíthatják – bár nem feltétlenül módosítják – a befogadás és értelmezés folyamatát. Ám ezek a megjegyzések közben nem válnak (sem formáját, sem

elhelyezkedését tekintve, sem a megfogalmazás módjában) a mű kompozíciós elemévé. A blog jellegű felületeknek ugyanis lényegi jellemzője, hogy hypertextet, hivatkozásokat, digitális fényképeket és egyéb elektronikus média fájlokat tartalmazhatnak. Léteznek speciálisan a blog-kultúra „termékeiben” megtalálható elemek-eszközök: ilyenek a blogcímek, a dátumot, illetve a pontos időt jelölő sorok a bejegyzések előtt, illetve az úgynevezett permalinkek - azok a linkek, melyek akkor is az oldalon maradnak, amikor a rájuk vonatkozó bejegyzések a főoldalról már az archívumba kerültek. Ezek az eszközök szintén egyfajta versszövegen kívüli minőséget képviselnek, amelyek úgy tartoznak a lírai szöveganyaghoz (meghatározó, értelmező vagy pusztán informatív módon), hogy mégis - tökéletesen logikus módon – kívül maradnak azon. Van azonban egy roppant izgalmas dimenzió a blog-lírában, ami viszonylag nagy hangsúlyt kap a versszöveg mellett és már-már mottószerű, mottó jelentőségű lehet: ez pedig a vizualitás, a vizuális elemek tudatos használata. Az illusztráció, mint önkifejező eszköz. „Images give us information about the blogger that text alone may not impart in the same way that our gestures and expressions may give away things about us not revealed by our speech. (...) When images appear in blogs they usually do so in conjunction with some form of text; the weblogs mentioned so far exemplify different ways through which this interaction can occur.”³³³ Valóban. Meredith Badger igen pontosan ragadja meg a vizuális komponensek, csatolt illusztrációk lényegét, amikor voltaképp a beszéd mellett működő non-verbális, metakommunikációs jelekhez hasonlítja őket. Ez pedig a blog-lírában egészen speciális szerepet kaphat. Bár egy nyomtatott kötet hangulatát is erőteljesen meghatározhatja a borító, az illusztrációk képi világa, atmoszférája, technikája, mennyisége – ezt mégsem tekintjük elsődlegesnek. Ugyanis nem feltétlenül és nem kizárólag a költő dönt egy kötet látványvilágáról, másrészt általában ez a kötet egészét jellemzi, nem

³³³ Meredith BADGER (Royal Melbourne Institute of Technology): *Visual Blogs = Into the Blogosphere* online szövegyűjtemény

egy-egy műveket. Az illusztráció és a szöveg közti változó hierarchia egyébként is izgalmas problémákat vet fel: vajon – általában és elsődlegesen – a kép felől olvassuk a szöveget vagy a szöveg felől a képet? A szöveg, mint hordozó, vajon kiegészül, teljessé válik a képi megoldások által? Vajon mennyiben tradicionális magatartás az, amely magától értetődő természetességgel pusztán dekoratív és asszociatív kapcsolat mentén, mintegy másodlagos dimenzióként értelmezi a nyomtatott irodalom mellett feltűnő képi világot? A blog-líra esetében ez a kérdés különösen nagy hangsúlyt kap: felértékelődik a vizuális komponens, a kép szerepe, hiszen minden egyes szöveghez önálló kép, önálló látványelem tartozik (fotó, festmény, grafika, de lehetne akár zene vagy videó is – ráadásul ez a komponens (is) dinamikusan változhat, cserélődhet), amely így nagyon szorosan együtt él a szöveggel: súlyt, jelentést nyer. Referenciapont lesz, tudatosan használt jel, alkotói gesztus, értelmezhető dimenzió, amely olykor segít(het) kontextusba helyezni az adott szöveget, vagy épp megerősít egy-egy szövegbeli képet, gondolatot vagy motívumot – azaz finoman akár át is rajzolhatja a szöveghangsúlyokat.

Megdöbbenően nagy hangsúlyt kap továbbá ezekben a versszövegekben és ebben a speciális természetű komment-kritikában az intertextualitás, a kapcsolódási pontok feltérképezése – pillanatokra úgy tűnik, mintha ezen keresztül lenne a leginkább definiálható a kortárs nemzedék. Ki milyen (formai-tematikai) hagyományt visz tovább, ki mennyire idézi (fel/meg) egy-egy költőóriás, egy-egy kortárs szerző vagy épp saját korai illetve korábbi verseinek stílusát, képeit, vízióit, gondolatmenetét. Ennek a mértéke persze különböző: parafrázisok épp úgy előfordulnak, mint szöveg-átvételek és „hangulat-lopások” vagy olyan ciklusban-gondolkodás bizonyos alkotók részéről, amely már-már egyforma verseket, téma-variációkat szül. Mindez úgy válik kifejezetten érdekessé, ha a jelenségre érkező (kritikai, befogadói) reflexiókat vizsgáljuk: azt, hogy mennyire és hogyan érzékelik (és értelmezik) a befogadók ezeket az utalásokat, mennyire tulajdonítanak nekik jelentőséget. Az pedig különösen érdekes, ha az olvasók, kritikai megjegyzéseket (is) tevő

befogadók ott is hangulati-stilisztikai egyezéseket vélnek felfedezni, ahol talán nincs is, vagy legalábbis tökéletesen szándékolatlan. Ez ugyanis roppant árulkodó.

Legfőképp arról árulkodik, hogy – és itt ismét visszakanyarodnék a kánon-problematikához – hogy vannak kiemelkedő, a virtuális mikroközösség által kiemelt és fontosnak ítélt szövegek bizonyos költők blogon publikált „életművén” belül, amelyek hivatkozási pontként funkcionálnak, és egyfajta elvárás-horizontot képeznek, és amelyek tehát valóban (bizonyos szempontból legalábbis): egy speciális ütemben-módon zajló különös kánon-képződés, kanonozáció-szerű folyamat alapegységei.

BIBLIOGRÁFIA

Hans Robert JAUSS: *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*, Budapest, 1999.

Jan ASSMANN: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest, 1999.

GÖRÖMBEI András: *Az egymást erősítő sokféleség* = Kortárs 1999/10

ROHONYI Zoltán: *Kánon és kanonizáció*
= *A magyar irodalmi kánon a XIX. században*, Bp., 2000.

Mihály SZEGEDY-MASZÁK: *The Rise and Fall of literary and artistic canons* = NEOHELICON, 1990/3.

PAPP Endre: *Az irodalomkritika feladata* = Kortárs - Irodalmi és kritikai folyóirat
(Elhangzott a XIII. Berzsenyi Helikon Napok *Van-e magyar irodalomkritika?* című tanácskozásán, 1999. október 1-jén.)

GYÁNI Gábor: *Kánon és emlékezet* = Élet és Irodalom 46. évfolyam, 01. szám

Anna GÁCS: *Who Will Read Us if We All Become Writers? Print and Digital Literary Periodicals, Authorship, and Authority* (megjelenés előtt)

.Jason GALLO: *Weblog Journalism: Between Infiltration and Integration*
= *Into the Blogosphere* online tanulmánykötet

Torill Elvira MORTENSEN: *Personal Publication and Public Attention* = *Into the Blogosphere* online tanulmánykötet

Carolyn R. MILLER - Dawn SHEPHERD: *A blog-írás mint társadalmi tevékenység. Műfaji elemzés* Fordító: Péter Zoltán = *Az Into the Blogosphere* gyűjteményben megjelent tanulmány rövidített szerkesztett változata.

Meredith BADGER (Royal Melbourne Institute of Technology): *Visual Blogs = Into the Blogosphere* online szöveggyűjtemény

Rebecca BLOOD: *Weblogs and Journalism in the Age of Participatory Media*

A KÁNON A DIGITÁLIS KORBAN – KONFERENCIA (2003. május 29-30.) anyagainak felhasználásával